

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.3.533

UDK 371.3:372.83/.85

Primljeno: 14. 08. 2023.

Pregledni rad
Review paper

Ajdina Župić, Hana Hodžić, Merjem Sušić

KREATIVNOST U IZVOĐENJU NASTAVE PRIRODE I DRUŠTVA

Osnovni cilj ovog rada je da ukaže na pojam kreativnosti u nastavi, konkretno na kreativnost u nastavi Prirode i društva. Priroda i društvo, kao nastavni predmet daje mnoge mogućnosti da se ispolji kreativnost koju nosimo u sebi kroz ulogu učitelja, kao i da naučimo učenike kako da budu kreativni. U radu su istaknuti primeri različitih nastavnih jedinica kojima se ukazuje na načine kako da podstaknemo kreativnost kod učenika i probudimo njihovu maštu. Kroz poučavanje i zadatke koje učitelj kreativno osimišljava, učenike podstičemo na kreativno mišljenje i delovanje, a osim toga i na usvajanje znanja na trajniji i funkcionalniji način. Predstavljene su mogućnosti kreiranja nastave Prirode i društva kroz kreativne primere i ogleda, kao i ocenjivanje i merenje kreativnosti. Rad je ukazao na to da kreativni učitelji stvaraju svoje plodove koji nose ime kreativni učenici, da su oni uzročno-posledično povezani i da je kreativnost sinonim za stručnog i profesionalnog učitelja.

Ključne reči: kreativnost; nastava; Priroda i društvo; učitelj; učenik

UVOD

Kreativnost u nastavi je veoma aktuelna tema, te je možemo uvrstiti u važne ciljeve učenja u 21. veku. Ova tema je važna kako na individualnom, tako i na društvenom i globalnom nivou. Kada ne bi bilo kreativnih pojedinaca, ne bi bilo ni inovacija, razvoja umetnosti, nauke i književnosti. Škola bi trebala da bude mesto gde se razvija

dečja kreativnost. Nažalost, deluje kao da to nije uvek tako i da veliki broj škola zapravo kreativnosti ne pridaje potreban značaj (Idrizović 2021). Glavni subjekt podsticanja kreativnosti kod dece jeste učitelj koji bi trebao i sam biti kreativan jer kroz svoju vlastitu kreativnost može podstaći i kreativnost učenika. Dobro je što se kreativnim pojedincima pruža prilika da učestvuju i pomognu drugima da se istaknu u moru jednoličnih. Međutim, često vidamo učitelje koji nakon mnogo godina rada više nemaju želje ni ideje za kreativnošću i kreativnim radom, te od toga i odustaju. Kada sagledamo širu sliku, možemo zaključiti da je takođe važno i obrazovanje učitelja, odnosno razvojem vlastitih kreativnih potencijala učitelj može steći sposobnost da podstakne kreativnost kod učenika. Možemo verovati da je svaki učenik kreativan, samo treba pronaći način da ga podstaknemo kako bi tu kreativnost ispoljio.

Jedno od istraživanja koje nas podstaklo na dalju realizaciju teme jeste ono Renate Jukić i Snežane Kragulj (2010) koje govori o podsticanju kreativnosti u nastavi Prirode i društva. To istraživanje je imalo za cilj da ispita odnos budućih učitelja (studentata na smeru za učitelje) prema nekim odrednicama kreativnosti, pokazateljima vlastitog kreativnog delovanja te utvrditi njihov stav prema mogućnostima kreativnog delovanja u nastavi Prirode i društva naspram nekih drugih nastavnih predmeta. Došlo se do saznanja da je većini nastavnika (sadašnjih i budućih) teško sagledati kreativnost izvan nastave Muzičke ili Likovne kulture, pa i u nastavi jezika, odnosno u nastavi Prirode i društva. Zato su studenti iznosili stavove o nekim aspektima kreativnog delovanja u nastavi navedenih predmeta. Uočeno je i da studenti nastavu Prirode i društva shvataju kao područje u kojem je, u poređenju sa drugim nastavnim predmetima, teže izraziti kreativnost, podstaknuti kreativnost učenika ili pak primeniti kreativne tehnike rada. Klasično ocenjivanje drže kao najprimernije u nastavi Prirode i društva, a najmanje primereno Likovnoj i Muzičkoj kulturi (koje se često percipiraju same po sebi kao područje kreativnog delovanja). Na osnovu ovoga smatraju da studenti ne poznaju problematiku kreativnog mišljenja i delovanja koje se zapravo lako može podsticati i u nastavi Prirode i društva. Učenici takođe nastavu Prirode i društva doživljavaju kao nastavno područje u kojem se lako uspostavlja otvorena komunikacija što je preduslov za stvaranje kreativne i podsticajne atmosfere. Takođe su dokazale da budući učitelji preferiraju nastavu ponuđenih predmeta u svom budućem radu u školi, a najpozitivnije mišljenje imaju upravo o nastavi Prirode i društva. Dakle, pozitivan stav ukazuje na to da učenici nastavu Prirode i društva smatraju zanimljivom, bogatom različitim mogućnostima, a kao takva predstavlja veliki potencijal za podsticanje kreativnosti kod učenika, što zahteva spektar znanja samih nastavnika o načinima kreativnog mišljenja i delovanja.

Utoliko su studentima, budućim učiteljima razredne nastave, potrebna opsežnija i dublja znanja o kreativnom mišljenju i delovanju, kao i načinima podsticanja kreativnosti učenika kako bi prepoznali navedene mogućnosti u nastavi Prirode i društva.

1. KREATIVNOST U NASTAVI

Kreativnost se nije oduvek pripisivala deci, a danas se smatra da su sva deca kreativna jer u njima postoji potencijal koji bi trebalo podstaknuti ili probuditi, što je zadatak učitelja. Pravilnom primenom pažljivo odabranih aktivnosti učitelji mogu podstaći decu da kreativno misle i sama usvajaju načine da budu kreativna.

Generalno, kreativnost se definiše kao kognitivni ili fizički process na koji utiču društveni kontekst i karakteristike ličnosti učenika i nastavnika rezultirajući proizvod ili ideje koje su nove ili korisne za društvo (Dekelaita-Mullet, Villerson, Lamb, Kettler 2016). Nastavnici, s druge strane, vide kreativnost kao iskustvo ili aktivnost koja je specifična za predmet ili aktivnost koja zahteva maštu i inteligenciju te rezultira opipljivim proizvodom. Među mnogobrojnim kritikama nastave, a posebno nastave na fakultetu, je i ona da nastava ne samo da ne razvija kreativnost nego je na određeni način i guši (Bognar 2012). Međutim, mašta i inteligencija se odnose kako na učenike, tako i na nastavnike, jer da bi učenici iskazivali kreativnost moraju imati kreativne nastavnike koji tu kreativnost podstiču.

Stevanović (1997) govori kako je kreativnost egzistencijalna potreba savremenog čoveka i društva. Takođe napominje kako je potrebno edukovati decu za stvaralaštvo, odnosno kreativnost, još u najranijem detinjstvu da bi se ostvario njihov puni potencijal. Isti autor shvata kreativnost kao stil života koji može voditi u više pravaca – ka raznovrsnosti i novim idejama u svakodnevnom i praktičnom životu i radu, ali i putem kojim idu stvaraoci, putem ka inovacijama u nauci, umetnosti i tehnici.

Odrediti značenje kreativnosti nije nimalo jednostavan zadatak jer se ovaj pojam različito razumeva u zavisnosti od nauke koja ga izučava. Tako možemo naći različite definicije kreativnosti kod pedagoga, psihologa, filozofa itd. Stoga ćemo odabrati nekoliko definicija za koje smatramo da su prikladne. Kreativnost potiče od latinske reči „*creativus, creatio*” i misli se na sposobnost da se pronađu nova rešenja, sagledaju problemi iz novog ugla, stvore novi pogledi, ideje i nova uviđanja, što se prihvata kao nešto što ima socijalnu, duhovnu, estetsku, naučnu ili tehničku vrednost“ (Stojanović 2021). Na temelju te reči je nastala savremena reč kreativnost koja upućuje na moć stvaranja, izumljivanje ili proizvodnju, umetničko stvaralaštvo i učestvovanje u nečemu korisnom ili vrednom (konstruktivnom, svrhovitom). Kre-

ativnost je mišljenje i odgovarajući proces koje povezuje naše prethodno iskustvo, odgovor na stimulanse (objekte, simbole, ideje, ljude, situacije) i stvaranje najmanje jedne jedinstvene kombinacije (Bognar 2010). Kao takva, kreativnost može biti zastupljena kod bilo kojeg pojedinca.

Petz (1992) u *Psihološkom rečniku* objašnjava kreativnost (stvaralaštvo) kao aktivnost koja daje nove originalne ideje koje se kao takve ne mogu pripisati imitaciji ranije postojećih ideja jer se od njih bitno razlikuje.

Engleski nacionalni savetodavni odbor za kreativnost i kulturu obrazovanja (NACCCE 1999, prema Blamires i Peterson 2014) definiše kreativnost pomoću četiri karakteristike kreativnog procesa:

1. Kreativnost nužno uključuje maštovito razmišljanje ili ponašanje.
2. Maštovita aktivnost mora biti svrhovita, odnosno usmerena na postizanje određenog cilja.
3. Kreativni procesi moraju stvoriti nešto originalno.
4. Ishod mora imati određenu vrednost u odnosu na zadnji cilj.

Kreativnost mora predstavljati nešto novo ili drugačije. S druge strane, kako bi nešto bilo kreativno nije dovoljno da bude samo novo, takođe se očekuje i da bude primereno (prikladno) ili korisno (upotrebljivo). Ove karakteristike kreativnog procesa nam ukazuju da stvaralačkim pristupom učitelji usmeravaju decu, podsećaju ih da nema pravih ili pogrešnih rešenja i odgovora, podstiču ih na maštanje, nagrađuju drugačije i neobične ideje, odnosno takvim aktivnostima ohrabruju decu da odu korak dalje od uobičajenog i postupno dođu do originalnih ideja. To da se kreativnost u školama zanemaruje zapravo nije tako redak slučaj, kao ni to da joj se ne pridaje potrebna pažnja jer učitelji nisu edukovani za takav rad ili tako nešto čak nije ni propisano (Cvetković, Pečjak 2004). Nalazimo mnoge kritike koje upućuju na to da škole po svojoj tradiciji nisu mesta gde cveta kreativnost, ali bi bilo nepravedno reći da je škola mesto gde se kreativnost uopšte ne razvija (Bognar 2010). Možemo reći da ovaj stav o odsustvu kreativnosti u školama pripisujemo tradicionalnoj nastavi. Savremena nastava zahteva kreativni pristup. Kod Čudina-Obradović (1997) navodi se da neki smatraju kako je kreativnost u školi štaviše opasna jer učenje pretvara u igru i na taj način podržava lenjost, sebičnost i nemar, dok drugi smatraju da je razvijanje kreativnosti dužnost škole. Nasuprot tome, savremeni autori sve više zagovaraju primenu kreativnosti i to u novim tehnologijama. Oni smatraju da „kreiranjem zanimljive atmosfere, kroz gejmfikaciju i kreativnost, proces učenja postaje efektivniji“ (Mitrović, Gračanin, Jakšić, Spajić 2022).

S tim u vezi i Čudina-Obradović (1997) navodi da je u novije vreme došlo do nekih jasnijih stavova o kreativnosti u školi:

1. Smatra se da je razvijanje kreativnosti posao i dužnost škole, što znači da se kombinovanjem učenja i kreativne aktivnosti podstiču učenikovi kreativni potencijali.
2. Svako dete ima potencijal da razvije kreativnost bez obzira na darovitost.
3. Smatra se kako kreativnost nije samo sposobnost divergentnog mišljenja, sposobnost stvaranja originalnih i novih ideja, već da je kreativnost sticanje znanja i njegovo uklapanje u nove stvaralačke celine – odnosno kreativnost jeste učenje i posledica učenja, i to učenje na jedan drugačiji, aktivan način.
4. Razvijanje kreativnosti se smatra sastavnim delom učenja jer na takav način dolazi do sticanja znanja i njegove primene, što se smatra kvalitetnijim i dugotrajnijim od znanja stečenog klasičnim poučavanjem (na tradicionalan način).
5. Razvijanje kreativnosti u školi može osposobiti učenike za buduće plodno stvaralaštvo i kvalitetnije sticanje znanja.

Razvoj se nastavlja i tokom obrazovno-vaspitnog procesa čiji je cilj da omogući i podstakne razvoj kreativnosti kod učenika kroz kritičko i kreativno mišljenje i otvorenost učenika za nove metode rada. Pasivna i disfunkcionalna nastava je jedan od glavnih faktora koji ometa i sputava kreativnost.

2. MOGUĆNOSTI KREIRANJA NASTAVE PRIRODE I DRUŠTVA

Svet oko nas / Priroda i društvo je nastavni predmet koji se izučava u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Svet oko nas se izučava u prvom i drugom, a Priroda i društvo u trećem i četvrtom razredu. Nastava Prirode i društva je usmerena na sticanje osnovnih znanja o prirodnim i društvenim fenomenima (Blagdanić i sar. 2014). Specifičnost nastavnog predmeta se ogleda baš u kreativnosti, tj. u mogućnostima koje nam pruža za kreiranje celokupne nastave Prirode i društva. Sam naziv nastavnog predmeta nam ukazuje na njegovu opopiljivost, vidljivost, pristupačnost, očiglednost. Kreativna nastava je, kao i svi oblici nastave, polimorfan čin. Može imati više oblika i različite pedagoške ciljeve (Beghetto 2017).

U nastavi Prirode i društva je teško odrediti kreativni produkt. On se zapravo ne sadrži u oceni koju učenik dobije za svoje znanje, već se u metodičkoj kreativnosti učitelja. S druge strane, znamo da kreativni produkt nije uvek stalni pratilac kreativnog

procesa, a pri njegovoj definiciji uzimaju se u obzir i detalji, odnosno originalne ideje koje na kraju pokazuju određene prednosti u pogledu kvaliteta, estetike, upotrebljivosti, integracije s drugim rešenjima (elaboracije). Već smo apostrifirali kritike na račun nastave u školama koja ne razvija kreativnost učenika, već je na u određenom smislu i sputava (Beghetto 2007; Freund i Holling 2008; Meyer 2005; Simplicio 2000; Stevanović 2002). Ovo nisu jedini autori koji imaju negativan stav o razvoju kreativnosti u školama. Poznati engleski pedagog Ken Robinson čak tvrdi i da škole ubijaju kreativnost učenika te da se u školama obrazujemo da ne budemo kreativni (Robinson 2006). Savremeni pristup ima u vidu različite individualne potrebe učenika i njihovo središnje mesto u nastavnom procesu, podržavajući ideju prilagodljivosti nastave. Nastavnici često opisuju kreativne učenike kao osobe koje su sklone umetnosti, maštovite, radoznale, nezavisne, inventivne i originalne, sa široko razvijenim interesovanjima, osobe koje umeju da postavljaju prava pitanja i da daju tačne i brze odgovore, kao i osobe visokih intelektualnih sposobnosti (Tomčić 2019). Potreba za kreativnim učenicima itekako je naglašena u 21. veku.

Nastava Prirode i društva pruža nam unutar samog nastavnog procesa, nezavisno od nekog krajnjeg rezultata, mogućnost kreativnog ispoljavanja. Takva nastava, osim na taksativna znanja, treba biti usmerena na postupak dolaženja do znanja, odnosno na poznavanje procesa istraživanja i otkrivanja (Ivić, prema Šefer 2008). U nastavi Prirode i društva najčešće su zastupljene aktivnosti koje uključuju vežbe ili zadatke u kojima sledi poznata procedura koja dovodi do rešenja, odnosno do tačnog odgovora. To je rešavanje zagonetki, zatvorenih problema. Kod otvorenih problema ne možemo znati unapred da li postoji rešenje (ili više njih), niti procedura dolaska do rešenja. Rešenja se ne mogu klasifikovati kao tačna ili netačna, ne moraju biti jednoznačna, već je dovoljno da budu prihvatljiva. Taj segment je važan u nastavi kako bi podstakao razvoj kreativnosti učenika, jer im omogućava da razmišljaju. Ako postupak rešavanja problema nije poznat, potrebna je kreativna manipulacija s poznatim konceptima u novu konfiguraciju, odnosno kreativna primena znanja u novoj situaciji. Zagonetke i problemi ne isključuju jedno drugo, već se nadopunjuju. Kod zagonetki je poznat problem i postupak rešavanja, a rešavanje je jednoznačno. Potrebno je određeno znanje, ali i niži nivo kreativnosti. Viši nivo kreativnosti zahteva rešavanje problema. Tu je na početku poznato samo da postoji problemska situacija (problem je nepoznat, treba ga identifikovati, nije unapred poznato kakav postupak primeniti, ne traži se tačan odgovor nego prihvatljivo rešenje).

Važno je naglasiti da mnogi faktori diktiraju kreativnost u nastavi Prirode i društva. Dekelaita-Mullet, Kettler, Lamb i Mullet (2018) kada razmišljaju o razvijenim

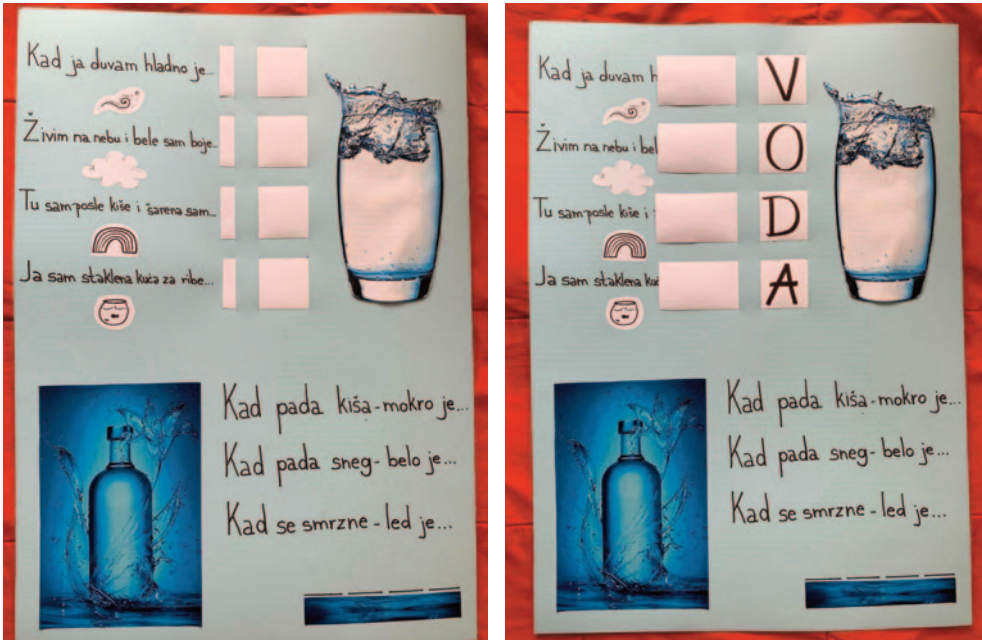
konceptima podučavanja kreativnog ponašanja ističu da se modeli nastave takođe tretiraju kao projekti obuke koji stvaraju posebno okruženje i koji utiču na interakcije i ponašanja učenika ka željenom rezultatu učenja.

Jedan od takvih faktora su i sami nastavni sadržaji koji uz pomoć kreativnih ideja učitelja i učenika itekako mogu biti drugačiji. Takav primer možemo videti u obradi nastavne jedinice „Agregatna stanja vode“ na *Slici 1*.

Slika 1. Primer kreativnosti za nastavnu jedinicu Agregatna stanja vode, eksperiment „Oslobodi igračku i tvoja je“

Učenici rade na eksperimentu „Oslobodi igračku i tvoja je“. Potrebno je da oslobode zaleđenu igračku tako što će otopiti led vrelom vodom, što znači da učenici zahvaljujući kreativnom učitelju uče i sami razvijaju kreativnost kroz igru. Na ovom času su učenici od samog početka časa bili aktivirani kroz igru, gde su u uvodnom delu časa rešavali zagonetke koje su predstavljene na hameru *Slika 2*, pri čemu je konačno rešenje voda, a potom i razgovarali o primerima vode iz realnog okruženja.

Slika 2. Hamer za uvodni deo časa nastavne jedinice Agregatna stanja vode

U središnjem delu svoju kreativnost ispoljavaju učitelj i učenici radeći eksperiment „Oblak u boci“ i „Lava od leda“, gde učenici imaju mogućnost da vide kako nastaje led, odnosno voda u čvrstom stanju.

Slika 3. Izvođenje eksperimenata „Oblak u boci“ i „Lava od leda“

Već na narednom primeru možemo uočiti kako nastaju produkti nastave Prirode i društva zahvaljujući ličnoj kreativnosti učenika. To je primer koji je realizovan na nastavnoj jedinici „Živa priroda“, čas sistematizacije i na kraju izložba svih dobijenih radova. Primer za to možemo pogledati na *Slici 4*.

Slika 4. Primer kreativnosti učeničkih radova za nastavnu jedinicu „Živa priroda“ .

Vidimo da su učenici svoja stečena znanja prilikom obrade ove nastavne oblasti predočila kroz pravi kreativni rad na izradi različitih predmeta koji su kako deo žive prirode, tako i gotovi proizvodi nastali zahvaljujući živoj prirodi. Kreativni rad se može koristiti u toku različitih etapa na času Prirode i društva, što delimično važi i za sve ostale predmete, u zavisnosti od nastavnih jedinica i oblasti koje se u datom trenutku izučavaju. Na časovima Prirode i društva jedan od modusa gde učenici iskazuju svoju kreativnost kroz stečeno znanje jeste sistematizacija na kraju časa.

Primer ostvarivanja kreativnosti je i nastavna jedinica „Kruženje vode u prirodi“, gde učenici dobijaju zadatak da naprave narukvice od posebnih materijala i odgovarajućih boja, ali tako da moraju primeniti znanja o kruženju vode u prirodi, odnosno da nižu perlice pravim redosledom. To možemo videti na *Slici 5*.

Slika 5. Kreativnost učenika na času obrade nastavne jedinice „Kruženje vode u prirodi“

Dobar učitelj na času koristi svoje znanje i kreativnost na najvišem nivou. Na istom času u obradi nastavne jedinice „Kruženje vode u prirodi“ možemo videti još jedan primer kreativnosti koju učenici realizuju kroz ogled kondenzacije vode i njenog kruženja (*Slika 6*).

Slika 6. Kreativnost učenika na času obrade nastavne jedinice „Kruženje vode u prirodi“

Učenici su ti u kojima itekako možemo probuditi kreativnu stranu i podstaći ih da stvaraju na svakom času, a posebno na časovima Prirode i društva. U nastavnoj jedinici „Kruženje vode u prirodi“ kreativnost možemo podstaći na više načina u

toku celokupnog časa. Svaki deo časa je osmišljen kreativno, već u uvodnom delu učenici su motivisani da razmišljaju kroz razgovor i glumu o ledenoj kocki, u središnjem delu raznovrsni primeri, makete, ogledi i na kraju u završnom delu pesmica osmišljena za potrebe samo ove nastavne jedinice, koja opisuje celokupan proces Kruženja vode u prirodi.

Potrebno je obezbediti dovoljno materijala i sredstava da učenici stvaraju, kao i prilagoditi zadatke njihovim mogućnostima. Primer za to je čas obrade nastavne jedinice „Privredne karakteristike Srbije“, gde su učenici radili na mnogim delatnostima koje se tiču privrede. Igra je bila glavni pokretač svega, kao i grupni rad.

Slika 7. Kreativnost učenika na času obrade nastavne jedinice Privredne karakteristike Srbije

Na ovom času su učenici najpre u uvodnom delu kroz razgovor i pitanja podsticani da se prisete šta se to naziva prirodnim resursima i prirodnim bogatstvima. Zatim je u središnjem delu usledio grupni oblik rada, gde različite grupe obrađuju rude, vodu, biljke i životinje. Primer kako učenici „obrađuju“ rude i zemljište možemo videti na *Slici 7*. Sve je to mnogo zanimljivije i kreativnije ukoliko učenici imaju mogućnost da osete kako se obavljaju privredne delatnosti i šta se njima dobija. Učitelj je taj koji vodi učenike, osposobljava ih da iskažu svoja znanja, ne samo teorijski, nego i praktično, a samim tim oni nesvesno neguju kreativnost ispoljavajući je kroz izradu različitih predmeta, crteža i ostale aktivnosti. Tako se na jednom času mogu objediniti znanje i kreativnost, čemu bi trebalo da se teži i što bi trebalo da postoji na svakom času.

Kropfli (Cropley 1994, prema Sak 2004) nalazi da postoje tri aspekta ponašanja učitelja koji podstiču kreativnost učenika. Prvi aspekt se odnosi na učitelja koji treba biti uzor (model) svojim učenicima jer oblici ponašanja koje učitelj ispoljava treba da budu ponašanja koja učenici razvijaju. Drugi aspekt se odnosi na atmosferu u razredu. Kreativnost cveta u atmosferi koja konstruktivno reaguje na neobične ideje. Treći aspekt bi bila nastojanja učitelja da nagrađuje i poboljšava kreativnost učenika tokom nastavnih aktivnosti.

Razvijati kreativnost možemo i putem domaćih zadataka, pa su tako učenici na ovom času imali domaći zadatak da odaberu jedan proizvod i napišu proces kako dolazi do toga da bude upotrebljiv. „Poticanje kreativnosti učenika ovisi, pre svega, o tome koliko učitelji razumiju njen značaj za razvoj deteta, poznaju načine na koje to mogu ostvariti i koliko su spremni mijenjati tradicionalne obrasce nastave koji tomu ne idu u prilog“ (Dubovicki 2012). Onoliko koliko nastavnik shvati važnost kreativnosti, koliko je spreman da unese savremeni pristup u svoje poučavanje, utoliko će uspeti da je prenese na učenike. Ipak, današnja istraživanja vezana za kreativnost u obrazovnom kontekstu ukazuju na to da zapravo učitelji nedovoljno vrednuju osobine ličnosti vezane za kreativnost (Westby i Dawson 1995). Nasuprot tome, zaključuje se da su osobine koje učitelji preferiraju sledeće: uljudnost, tačnost, organizovanost i poslušnost. Međutim, Prema Vinnicottu (1964) nastavnim planom i programom, znanjem koje treba istražiti i kontekstima u kojima se nastava i učenje odvijaju, postavlja se okvir za kreativno angažovanje, koje učitelji moraju poštovati.

3. OCENJIVANJE KREATIVNOSTI U NASTAVI PRIRODE I DRUŠTVA

Klasično školsko ocenjivanje nije podsticaj za razvoj kreativnosti, već jedan od faktora koji je guši. Taj metod procene predstavlja eksternu motivaciju koja tera učenike da uče za ocenu. Neophodno je postići kreativnu unutrašnju motivaciju koja podstiče učenike na učenje u cilju ovladavanja nekim znanjem, a ne za ocenjivanje. Ocenjivanje takođe stvara takmičarski odnos među učenicima. Isto tako povećava strah od neuspeha i vodi gubitku samopoštovanja, što dovodi do toga da se učenici ne osećaju slobodnim i sigurnim, a to ih ometa da oslobode svoju samostalnost i kreativnost. Na času gde žele da ostvare slobodu i kreativnost učenici treba da smanje negativan uticaj ocenjivanja.

Nastavnici koji pogrešno percipiraju kreativnost mogli bi nesvesno da potisnu kreativno izražavanje u učionici; negativna ili pogrešna percepcija kreativnosti može sprečiti učitelje da prepoznaju mogućnosti za razvoj kreativnog potencijala kod učenika (Beghetto 2009). Jedan od načina da se izbjegne takav scenarij jeste da se umanju značaj međusobnih poređenja učenika, da naglašava kako je ocenjivanje samo povratna informacija, da se primena znanja vrednuje kroz konkretne zadatke šireg obima i da se vrednuju kolektivni i saradnički oblici rada (Čudina-Obradović 1997). Često vidimo da se ističe značaj nagrađivanja ponašanja ili osobina deteta koje želi da se razvija, ali kreativnost nije takva. Ponekad nagrađivanje kreativnosti može suzbiti samu kreativnost. Iz tog razloga, vrednovanje kreativnosti mora biti retko, namerno i drugačije u raznim periodima rada. Takođe je važno odrediti šta se tačno podstiče i nagrađuje. Ono što treba podsticati i nagraditi je originalnost i neponavljanje, sve popraćeno kritikom za smanjenje stereotipa i imitacije. Kada se vrednuje originalnost, treba biti upoznat sa načinom na koji se sprovodi njeno vrednovanje u oblasti stvaralaštva. U počecima dečjeg stvaralaštva neophodno je izbegavati ocenjivanje. U ovom periodu važno je odnositi se prema učeniku na način koji odobrava, ali ne i preterano hvali. Ovo odobravanje se odnosi na originalno delo koje nije imitacija, a u slučaju da delo nema vrednost, važno je naći mu nešto dostojno hvale. Ta pohvala upućena učenicima mora biti umerena, svaki put drugačija i fromlisana tako da više izgleda kao prihvatanje činjenice nego kao pohvala. U početnom periodu stvara se međusobno poverenje između učitelja i učenika i na taj način pokušava otkloniti strah i gubitak samopoštovanja. Posle početnog sledi srednji period nastave u kome se kritika uvodi postepeno. Kritika, data u vidu ocene ili reči, je dozvoljena tek nakon što se uspostavi poverenje između deteta i učitelja. Sva-

ka kritika upućena detetu treba biti konstruktivna, što znači da treba sadržati odgovarajuće objašnjenje šta nije u redu sa radom. Postoje dve vrste kritike – kritika tehnike i hladna kritika. Kritika tehnike je posledica nedostatka tehnike i ona je ta koja usmerava učenika ka znanjima i veštinama koje tek treba da steknu. Hladna kritika je kritika koji se iznosi na kraju dela. Postoje dva oblika procene koji su posebno podsticajni za razvoj kreativnosti i koji ne proveravaju činjenična znanja i njihovu reprodukciju, nego zahtevaju da se znanje stečeno u školi iskoristi, odnosno primeni u raznim životnim situacijama i zadacima. Ta dva oblika procene su učenički portfolio radova i prezentacija učenika u kojoj učenici prikazuju svoj rad, samostalnost, originalnost i kreativnost. Prilikom ocenjivanja kreativnosti učenika učitelj treba da se osloni na svoja osećanja za originalno, novo i estetski vredno, ali i da se drži određenih kriterijuma i osnova koje mu olakšavaju procenu kreativnosti svakog dela (Čudina-Obradović 1997).

3.1. Merenje kreativnosti u nastavi prirode i društva

Postoji mnogo testova za merenje kreativnosti, a najčešći su testovi divergentnog mišljenja. Ovi testovi određuju uspeh u zadacima fluentnosti ideja. Tipični zadaci u ovakvim testovima su oni u kojima se od učenika traži da npr. napišu što više reči koje počinju određenim slovom ili da opišu što više načina na koje se može koristiti jedan od datih predmeta. Međutim, njihova upotreba se napušta, a sve više se koriste standardi iz stvarnog života. Procene koje se uzimaju kao standardi stvarnog života su kreativni proizvodi, kreativno ponašanje i samoprocena kreativnosti (Čudina-Obradović 1990). Raznovrsnost testova nam ukazuje na više mogućnosti ocenjivanja, iako njihova upotreba zastareva. Gojkov (1995) daje dobar rezime testova kreativnosti koji su u upotrebi u našem okruženju. Njena baterija za testiranje kognitivnog stila sadrži testove koji se odnose na jezičku fluentnost, zagonetke, analogije, dedukcije, predviđanja posledica, mašte itd. (Gojkov 1995). U domaćoj literaturi se mogu naći opisi i nekih drugih testova kreativnosti prilagođenih za rad sa našim ispitanicima. Tako u izboru učenika, u okviru baterija testova, koristi se Test višestrukih klasifikacija (TVK) čiji su autori Bujas i Vodanović (Krnjajić 2002). TVK je test divergentne proizvodnje semantičkih, simboličkih i figuralnih klasa. Test ima dva oblika, verbalni i grafički, a svaki od njih ima po dvadeset pitanja. Ispitanik treba da proizvede što više rešenja. U verbalnoj formi, u okviru svakog zadatka ponudeno je između pet i devet reči od kojih se formiraju klase od tri reči sa zajedničkim obeležjem. Zadaci u grafičkom obliku sastoje se od geometrijske figure, rimskih i

arapskih brojeva, domina i slova. Standardno rad traj četrdeset minuta, a broj mogućih odgovora nije ograničen. Svako kompletno rešenje koje sadrži klasifikaciju i princip nosi po jedan bod (Krnjajić 2002).

Beogradska verzija Torensovog testa kreativnog mišljenja sastoji se od četiri zadataka, od kojih su dva tipa „olovka-papir” i zahtevaju crtanje (krugovi, bubreg), a druga dva su verbalna i zahtevaju usmene odgovore (majmun, konzerva). Test je dat u dve odvojene situacije, a jedna slikovna i jedna verbalna date su u kombinaciji zadatak (prvo krugovi i majmun pa bubreg i konzerva). Tečnost, fluentnost se ocenjuje preko broja odgovora datih od strane ispitanika, a ponovljeni i očigledno besmisleni odgovori se zanemaruju. Broj korišćenih širih i užih kategorija, u kojima se dati odgovori mogu razvrstati prema korišćenoj klasifikaciji, pokazuju fleksibilnost. Zbir bodova koje ispitanik dobija za retke odgovore (koji bi trebalo da budu retki u uzorku odgovora ispitanika) predstavlja originalnost. Dodatni bodovi se mogu dati za pojedinačne zadatke po nahođenju istraživača. Na primer, za građevinarstvo, slike, istraživač može dati dodatne poene za maštu (Šefer 2000). Mere i instrumenti korišćeni u novijim istraživanjima, a koja su prezentirana na međunarodnim skupovima i uglednim časopisima od 2001. do danas, obuhvataju dalji razvoj testova i uvođenje novih medicinskih, neuroloških i fizioloških merenja.

Kreativnost se, dakle, svodi na kreativno razmišljanje osobe sa kreativnim karakteristikama, a preporučuju se testovi za merenje kreativnih sposobnosti mišljenja i stvaralačke ličnosti. Kreativno razmišljanje se meri testovima koji imaju verbalni deo (mašta, tečnost, originalnost) i figuralni deo (nastavak, punoća, novi elementi, tema, veza, humor, nekonvencionalno). Najvažnije karakteristike kreativne ličnosti su nezavisnost, radoznalost i inicijativa, rizik i posvećenost. Takođe, preporučuje se upotreba neuro-razvojnih testova koji treba da pruže opštu ocenu razvoja pojedinca, njegovih sposobnosti i kompetencije, kao i analizu moždanih talasa tokom procesa kreativnog stvaranja (Đorđević i Maksić 2005)

ZAKLJUČAK

Kada rasvetlimo značenje pojma kreativnost, njegovu primenu u školi i greške prilikom rada sa decom koje se tiču kreativnosti, možemo da radimo na sebi, da postanemo bolji učitelji koji će podsticati kreativnost dece. Takođe se može provesti introspekcija i samoevaluacija rada kako bi učitelj objektivno sam uvideo gde pravi grešku, kako bi greške ispravio i svoje časove učinio kreativnijim podstičući učenike na kreativan rad.

Velika je odgovornost učitelja u vođenju nastavnog procesa, takođe je njegova odgovornost velika u razvijanju kreativnosti, kako svoje, tako i dečije. Nastavni sadržaj, sam po sebi, ne može dovesti do kreativnosti na času, primeri mogu biti očigledni, ali ako su svakodnevni i nezanimljivi, neće provocirati kreativnost. Takođe, naučne činjenice mogu biti potpuno tačne, ali ako nisu predstavljene na kreativan i zanimljiv način, neće podstaći kreativnost. Društvo se uglavnom ponaša tako da ne stimuliše kreativan rad, dok s druge strane postoji potreba za kreativnim pojedincima. Učitelj je tu da učenicima stvori okolinu u kojoj će se oni osećati slobodnim, sigurnim i socijalno prihvaćenim. Smatra se i da su učitelji ti koji u potpunosti treba da razumeju dečiju kreativnu aktivnost, a shodno tome u svojim komentarima treba da budu promišljeni i senzibilni. Profesija učitelja je takva da uvodi u svet nauke i da je učitelj lice koje deca prvo registruju u uvođenju u svet znanja, i zato on nužno mora posedovati viši nivo kreativnosti, kako bi zadržao njihovu pažnju i podstakao ih na kreativan rad. Kreativnost je sinonim za stručnog i profesionalnog učitelja.

LITERATURA

1. Beghetto, Ronald A. (2009), "In search of the unexpected: Finding creativity in the micromoments of the classroom" *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 3(1), 2–5.
2. Beghetto, Ronald A. (2017), *Creativity in teaching*, Cambridge University Press, New York
3. Blagdanić, Sanja i sar. (2014), "Nastava Prirode i društva", u: Petar Pijanović (ur.), *Leksikon obrazovnih termina*, Učiteljski fakultet, Beograd
4. Blamires, Michael, Andrew Peterson (2014), "Can creativity be assessed? Towards an evidence-informed framework for assessing and planning progress in creativity", *Cambridge Journal of Education*, 44(2), 147-162.
5. Bognar, Branko (2010), "Škola koja razvija kreativnosti", https://rc.gradjanske.org/wp-content/uploads/2019/09/Skola_koja_razvija_kreativnost.pdf; preuzeto 15. 06. 2023.
6. Bognar, Ladislav (2012), *Kreativnost u nastavi*, Napredak, Zagreb.
7. Čudina-Obradović, Mira (1990), *Nadarenost, razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*, Školska knjiga, Zagreb
8. Cvetković Lay, Jasna, Vid Pečjak (2004), *Možeš i drukčije: Priručnik s vježbama za podsticanje kreativnog mišljenja*, Alinea, Zagreb

9. Dekelaita-Mullet, Dianna R., Amy Willerson, Kristen Lamb, Todd Kettler (2016), "Examining teacher perceptions of creativity: A systematic review of the literature", *Thinking Skills and Creativity*, 21, 9-30.
10. Dubovicki, Snježana (2012), "Poticanje kreativnosti u udžbenicima razredne nastave", *Pedagogijska istraživanja*, 9(1-2), 205-219.
11. Freund, Philipp Alexander, Heinz Holling, (2008), "Creativity in the classroom: A multilevel analysis investigating the impact of creativity and reasoning ability on GPA", *Creativity Research Journal*, 20(3), 309-318.
12. Gojkov, Grozdanka (1995), *Kognitivni stil u didaktici*, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac
13. Idrizović, Džejla (2021), "Škola o(ne)mogućava razvoj kreativnosti", *Društvene i humanističke studije*, 2(15), 299-316.
14. Jukić, Renata, Snježana Kragulj (2010), "Poticanje kreativnosti u nastavi prirode i društva"; dostupno na: <https://bib.irb.hr/datoteka/505977.JUKIC-KRAGULJ-konf-10.pdf>
15. Kettler, Todd, Kristen Lamb, Amy Willerson, Dianna R. Dekelaita-Mullet (2018), "Teacher Perceptions of Creativity in the Classroom", *Creativity Research Journal*, 30(2), 164-171.
16. Krnjajić, Zora (2002), *Intelektualna naderenost mladih*, Institut za psihologiju, Beograd
17. Meyer, Hilbert (2005), *Što je dobra nastava*, Erudita, Zagreb
18. Mitrović, Ksenija, Danijela Gračanin, Anja Jakšić, Jelena Spajić (2022), "AR tehnologija u obrazovanju: Kreativna metoda izvođenja onlajn nastave", u: Boris Dumnić (ur.), *XXVIII skup Trendovi razvoja: Univerzitetsko obrazovanje za privredu*, Kopaonik, 297-300.
19. Petz, Boris (1992), *Psihologijski rječnik*, Prosvjeta, Zagreb
20. Robinson, Ken (2006), "How schools kill creativity" [Video]; https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_do_schools_kill_creativity?language=en
21. Sak, Ugur (2004), "About Creativity, Giftedness and Teaching the Creatively Gifted in the Classroom", *Roeper Review*, 26(4), 216-222.
22. Šefer, Jasmina (2000), *Kreativnost dece: problem vrednovanja*, Institut za pedagoška istraživanja i Viša škola za obrazovanje vaspitača, Beograd/Vršac
23. Simplicio, Joseph S. C. (2000), "Teaching Classroom Educators How to Be More Effective and Creative Teachers", *Education*, 120(4), 675-681.
24. Stevanović, Marko (1997), *Edukacija za stvaralaštvo*, Tonimir, Varaždinske Toplice

25. Stevanović, Marko (2002), *Škola i stvaralaštvo*, Media Design, Labin
25. Stojanović, Anja (2021), "Razvoj kreativnosti kod učenika", *Artefact*, 7(1), 51-70.
26. Tomčić, Lana M. (2019), "Mogućnosti podsticanja kreativnosti učenika", *Metodički vidici*, 10(10), 309-326.
27. Westby, Erik L., Valina L. Dawson (1995), "Creativity: Asset or burden in the classroom", *Creativity Research Journal*, 8(1), 1-10
28. Winnicott, Donald (1964), *The child, the family and the outside world*, Penguin, Harmondsworth

CREATIVITY IN TEACHING NATURE AND SOCIETY

Summary

The main goal of this paper is to point out the concept of creativity in teaching, specifically creativity in the teaching of Nature and Society. Nature and society, as a subject, provide many opportunities to express the creativity that we carry within us through the role of a teacher, as well as to teach students how to be creative. The paper highlights examples of different teaching units that indicate ways to encourage creativity in students and awaken their imagination. Through teaching, through tasks that the teacher creatively devises, we encourage students to think creatively and act, in addition to acquiring knowledge more permanently and functionally. Possibilities of creating Nature and Society lessons through creative examples and experiments, as well as evaluating and measuring creativity, were presented. The work results indicated that creative teachers create their fruits, which are called creative students, that they are causally connected, and that creativity is a synonym for an expert and professional teacher.

Keywords: creativity; classes; Nature and society; teacher; student

Adrese autorica

Authors' address

Ajdina Župić
Hana Hodžić
Univerzitet u Beogradu
Učiteljski fakultet
ajdina2000np@gmail.com,
hanica999@gmail.com

Merjem Sušić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
merjem.susic@untz.ba